

Wielkie i Małe Łunawy

Niniejszym informujemy że na trasie nr 1 uczestniczą turyści z n/w miejscowości: Wrocław, Kraków, Skawina, Chrząnow, Olśztyn, Włoszczakowice, Porąbka, Koszalin, Warszawa, Szczecin, Rosnowo, Ostrośzowice, Rańdom, Elbląg, Skarżysko-Kamienna, Sobików, Legionowo, Oleśnica, Białobrzegi, Goleniów, Stargard Szczeciński, Rogów, Bielsko Biala, Katy, Węgorzyno, Strachomiń, Szafłary, Pogorzale, Chelmo, Kubianka.

ŁUNAWY -to dwie miejscowości leżące u stóp wysoczyzny chełmińskiej. Należą one do najstarszych osad Ziemi Chełmińskiej. Jak podaje "Słownik Królestwa Polskiego", był w Łunawach zamek warowny, gdyż góra przy wsi leżąca nazywana jest zamkową. Jedno z wzgórz zwie się Białogórzem.

O starożytnej metryce wsi świadczą znaleziska archeologiczne. W XII w. znaleziono tu zabytki ze starzej epoki kamiennej. Nazwa wsi pochodzi od litewskiego zniszczenia moczar, bagien. W dokumentach wieś ta pojawia się w 1233 i 1251 r., jako miejscowość o którą graniczą posiadłości miasta Chełmna. W 1396 r. jest to własność miasta Chełmna z obowiązkiem do oddawania biskupiego korca od jednego pług. W 1438 r. jest to własność Zekonu Krzyżackiego i należy do konturii grudziądzkiej.

W XVII w. następuje podział na dwie wsie -salachecką należąca od 1667 r. do Macieja Odorowskiego, oraz na królewską. W 1772 r. obie wsie zostały zasiedlone kolonistami holenderskimi. W dawnej posiadłości królewskiej, obecnie Wlk. Łunawy znajduje się poewangelicki kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP. Zbudowany on został w 1855 r. i jako ewangelicki służył do 1945 kiedy to stał się katolickim.

W czasie II wojny światowej na tzw. starym cmentarzu rozstrzelano Polaków. Ustalono 10 nazwisk w tym 9 rolników z Podwieska i 1 z Dolnych Wymiar.

Na skrzyżowaniu dróg w kierunku Paparsyna, Gogolina i Małych Łunaw zastrzeleni zostali dwaj polscy żołnierze. Tam również znajdują się groby zabitych trzech rolników z Wlk. Łunaw.

W lesistej okolicy, porastającej zbocze wysoczyzny występuje jedyne na Ziemi Chełmińskiej stanowisko czosnka niedźwiedziego. Wiosną znaleźć tam można kwiaty śnieżyjki przebiśniegu, a późną wiosną i latem napotyka się lilie szcogłów, listera jajowatą i masowo kwitnące tu konwalie.

Najmłodszym uczestnikiem trasy nr 1 jest kolarz Hubert Szajnocha z Wrocławia.

Najstarszym uczestnikiem trasy nr 1 jest natomiast kol. Jerzy Brzozowski z Wrocławia.

Tym razem Wrocław górze!!!

LISEWO

LISEWO -siedziba GRN, wyglądem swym przypomina małe miasteczko. We wsi znajduje się Urząd Pocztowy, warsztaty usługowe, szereg sklepów branzowych i placówki kulturalno-sportowe. Lisewo liczy obecnie ponad 1,5 mieszkańców.

Miejscowość Lisewo pojawia się w dokumentach po raz pierwszy w 1293r pod nazwą Leysaw. Obecna nazwa pojawia się pod koniec XV w. Wiejski przywilej lokacyjny, nadany wsi przez Krzyżaków zaginął, wiadomo jedynie że wieś była wydawana osadnikom na prawie czynszowym. W 1444r wieś poniosła duże straty wojenne. Osiadła w okolicy Lisewa szlachta, niezadowolona z rządów krzyżackich przystąpiła do tzw. Towarzystwa Jaszczurczego, które w latach 1450, 51, i 52 w tutejszym kościele odbywało swoje zebrania. Nad zebraniem tymi miał obowiązek czuwać i donosić o nich Wlk. Mistrzowi, wójt krzyżacki rezydujący na zamku w Lipienku. W 1452r do T-wa Jaszczurczego przystąpili tutejsi właściciele. Lisewo było również miejscem, gdzie odbywały się sądy ziemskie.

Po drugim pokoju toruńskim wieś przechodzi we władanie polskie a małżonki w nim mieli rajcy toruńscy. Od 1570r Lisewo jest własnością królowąką. W czasie zaboru pruskiego w Akademi Chełmińskiej kształcił się z Lisewa Andrzej Sieniętkowski. Tu również działał ks. Jan Kenty Dąbrowski, szczególnie ofiarnie pomoc ofiarom epidemii cholery. Od 1843 został on biskupem poznańskim. W 1863r grupa ochotników z Lisewa i okolic przekradła się przez granicę i brała udział w walkach powstania styczniowego. 25.04.1870r Ludwik Ślaski zakłada w Lisewie kółko rolnicze. Tutejsi księża -S. Machorski i Jan Sell oraz ziemianin z Kornatowa F. Buczkowski są członkami TTN. W 1906r w miejscowej szkole wybucha strajk dzieci polskich. 26.12.1918r powołano w Lisewie T-wo Nauczycieli Polaków. W czasie II wojny światowej selbschutz z mordował 12 Polaków w Klamrach i w lesie k. Paparżyna. 25.01.45 Lisewo zostaje uwolnione przez wojska 2 Frontu Białoruskiego.

Głównym zabytkiem wsi jest kościół par.pw. Podwyższenia Krzyża, gotycki, wzniesiony 4 ćw. XIII w, rozbudowany w latach 1551-85 o renesansową wieżę i zachodnią część nawy, z fundacji starostów lipienieckich: Stanisława Kostki, wojewody chełmińskiego i jego syna Jana, wojewody sandomierskiego. W 1655r uszkodzony przez szwedów. Odnowiony w l. 1820, 1891 i 1963-5. Kamiennie-ceglany, częściowo otylkowany, jednonawowy, z prosto zamkniętym prezbiterium, z kryptą grobową w podziemiu oraz szczytem zapewne z poł. XIV w. Wieża eliptyczna, wieloboczna, zwieńczona atyką i ceglany, ostrosłupowym hełmem z latarnią.

Wnętrze nakryte drewnianym stropem. W pn. kruchcie z XV-XVI w/zamienionej w XIX w na kaplicę/Sklepienie kryształowe. W kruchcie zach. pod wieżą sklepienie kolebkowe z lunetami. Część wyposarzenia barokowo-rokokowa: -Ołtarz główny rokokowy z 2 poł. XVIII w pochodzący z kościoła pofranciszkańskiego w Chełmnie z rzeźbami św. Jakuba St. i nieokreślonego biskupa oraz Boga Ojca i dwóch aniołów. W polu środkowym obraz św. Wojciecha -Ołtarze boczne barokowe z ok. 1700r., -Krucyfiksy z XVIII i XIX w. Epitafium rodziny kostków renesansowe-manierystyczne z 1571r., -epitafium rokokowo-klauzystyczne ks. Dąbrowskiego. Chrześcielnica granitowa średniowieczna z XIII-XIV w. Na wieży dzwon z 1520r.

Na cmentarzu przykościelnym znajduje się zbiorowa mogiła 6-ciu mieszkańców Pniewitego i Linowca, których miejscowy Selbschutz aresztował a następnie rozstrzelał w Łyn-cu. W 1945r zwłoki zostały ekshumowane na tutejszy cmentarz.

Ponownie zwracamy się z prośbą o odbieranie za-mawianego prowiantu natychmiast po przyjęciu na metę.

Weryfikacja odznaki Turysta Chełmna odbywać się będzie w Papowie Biskupim, tam również będzie można w/w odznakę nabyć.